

Traian SANDU (născut pe 9 ianuarie 1967 la București, plecat din România în 1977) este agregat și doctor habilitat în istorie contemporană, fost student la École normale supérieure din Saint-Cloud, Franța. Actualmente, profesor agregat în Studii europene la Universitatea Paris 3 – Sorbonne Nouvelle. Este autor al unei teze consacrate relațiilor internaționale (*Le Système de sécurité français en Europe centre-orientale, l'exemple roumain (1919 à 1933)*, Ed. L'Harmattan, 1999) și al unei teze de habilitare pentru a conduce cercetări (*Un fascism roumain. Histoire de la Garde de fer*, Ed. Perrin, 2014). A făcut parte din comisia de publicare a Documentelor diplomatice franceze pentru anii '20 pe lângă Quai d'Orsay. Totodată, este autorul unei *Istорii a României (Histoire de la Roumanie)*, Ed. Perrin, 2008, tradusă în bulgară (2010). Tocmai pregătește o biografie a lui Ceaușescu, urmând să apară la Ed. Perrin.

Simona MODREANU s-a născut la Iași, în 1962, și a absolvit Facultatea de Filologie (Secția franceză-engleză) a Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Din 1990, predă la Facultatea de Litere a aceleiași universități, unde conduce actualmente Departamentul de limba și literatura franceză. În 1997, a susținut la Universitatea Paris VII teza de doctorat *Cioran ou l'ironie comme stratégie du refus... de Dieu*. În 1999-2001, a fost directoarea Centrului Cultural Român din Paris, iar între anii 2008 și 2014 a fost directoarea Editurii Junimea. Cărți publicate: *Eugène Ionesco ou l'agonie de la signifiance* (2002), *Le Dieu paradoxał de Cioran* (2003), *Cioran* (2004), *Lecturi nomade* (2006), *Lecturi sedentare* (2010), *Lecturi infidele* (2014), *Lecturi fluide* (2018). Traduceri: Thierry Magnin, *Între știință și religie* (2007); Paul Morand, *Jurnal inutil*, vol. II (2009); Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?* (2009); Jean-Jacques Nattiez, *Proust muzician* (2011); Hervé Bel, *Noaptea lui Vojd* (2013); Marius Daniel Popescu, *Culturile rândunicii* (2014); Johann Chapoutot, *Nazismul și Antichitatea* (2016); Helene Cardona, *Visul sufletelor mele animale* (2016).

Traian Sandu

ISTORIA GĂRZII DE FIER

UN FASCISM ROMÂNESC

Ediția a II-a

Traducere din franceză de Simona MODREANU

25 CARTIER
Din 1995, în toate librăriile bune

Prefață pentru oamenii și copiii	10
<i>Listă abrevierilor</i>	12
<i>Introducere. Legionismul: fascism arhaic sau revoluție palingenezică modernă?</i>	13

Partea I

IMPOZIBILA GĂZDUIRE A DINAMICII FASCISTE ÎN ORGANIZAȚIILE TRADITIONALE (1919-1927)

1. Codreanu, un mediocru transfigurat de nostalgia belicoasă: cum se fabrică un conducător charismatic	35
„Orizontul de aşteptare” al societății în 1919 și un răspuns al tinerei generații	35
Numerosele organizații care se revendicau de la fascism înaintea creării LANC (1919-1923)	40
Greva studențească antisemită din 1922 și crearea LANC (martie 1923)	44
2. Autonomizarea progresivă a aripiei tinere în cadrul LANC (1923-1927) ...	49
Charisma prin violență a cuplului Moța-Codreanu: atentatele din 1923-1924	49
Victoria charismatică a lui Codreanu: achitarea în procesul asasinării prefectului Manciu	55
Desprinderea până la ruptura de LANC (primăvara 1925 – iunie 1927)	58

Partea a II-a

LEGIUNEA ARHANGHELULUI MIHAIL, DE LA SECTĂ LA MIȘCAREA FASCISTĂ (1927-1933)

3. Flacără fără combustibil sau Legiunea structurată înainte de criza din 1929	65
Efortul doctrinal și organizațional inițial	65
A fi violent pentru a se face cunoscut: sfârșitul lui 1927-1928	67

4. Legiunea după noiembrie 1928: coborârea în arena politică și masificarea	71
Criza politică din noiembrie 1928 și începuturile jocului politic al Legiunii	71
Criza multiformă de la sfârșitul lui 1929 și începuturile masificării; crearea Gărzii de Fier	72
De la o interdicție la alta: primele succese electorale, atitudinea după victoria lui Hitler (ianuarie 1931 – decembrie 1933) ...	78
Campania electorală și o nouă dizolvare a partidului	91

Partea a III-a

PARTIDUL MASIFICAT ÎN JOCUL POLITIC: CĂTRE PRELUAREA PUTERII? (1934-1938)

5. Un proces încărcat de promisiuni și pericole (1934)	97
Asasinarea lui Duca și victoria juridică (decembrie 1933 – aprilie 1934)	97
Efектul procesului: prețul sprijinului regal și sciziunea lui Mihai Stelescu (mai – septembrie 1934)	105
6. Legiunea sub presiunea regelui și a lui Hitler de a colabora cu dreapta autoritară (1935 – aprilie 1936)	108
Reconstrucția fațadei politice și deschiderea circumspectă spre Germania (decembrie 1934 – martie 1935)	109
1935: rezistența Legiunii la presiunea regală și germană de regrupare a dreptei	112
Către ruptura de rege: Primii pași spre Maniu și radicalizarea anticamarilă (noiembrie 1935 – aprilie 1936)	118
7. Partidul antisistem și jocul îndoelnic al dreptei democratice (aprilie 1936 – decembrie 1937)	124
Începutul rupturii cu regele: violențe politice și opțiuni pro-Axă (aprilie 1936 – ianuarie 1937)	125
Refuzul colaborării cu regele și războiul deschis (ianuarie 1937 – februarie 1938)	138
Propaganda cu ocazia înmormântării lui Moța și Marin	138
Începutul războiului deschis dintre Carol al II-lea și Codreanu	142
Campania electorală și succesul din decembrie 1937	155
8. Începutul lui 1938, un epilog provizoriu: eliminarea Legiunii, o victorie à la Pyrrhus pentru monarhia autoritară	163

**RENAŞTEREA PĂSĂRII PHOENIX:
DE LA PROCESUL LUI CODREANU
LA ACCEDEREA LA PUTERE
(APRILIE 1938 – SEPTEMBRIE 1940)**

9. Eliminarea fascistului de către dictator: de la proces la asasinarea lui Codreanu (aprilie – noiembrie 1938)	178
<i>Proces fraudat, represiunea elitei și reflux militant (aprilie – noiembrie 1938)</i>	178
<i>Asasinarea lui Codreanu (29 noiembrie 1938)</i>	187
10. Așteptându-i pe nemți? Strategii de legitimare a șefilor supraviețuitorii (decembrie 1938 – septembrie 1940)	192
<i>Legitimarea prin Codreanu: o luptă neîncheiată (noiembrie 1938 – septembrie 1939)</i>	193
<i>Legitimarea prin organizație: Victoria lui Horia Sima pe teren (septembrie 1939 – primăvara 1940)</i>	200
<i>Legitimarea prin Germania: numărul de iluzionist al lui Sima după înfrângerea Franței (iunie – septembrie 1940)</i>	204

Partea a V-a

**IMPACTUL LEGIUNII ASUPRA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI:
IDEI, ORGANIZARE, PRELUAREA PUTERII**

11. O charismă fondată pe indoctrinarea ideologică	219
<i>Codreanu, „un element mediocru” transfigurat de context: cum se fabrică un șef charismatic</i>	219
<i>Zelatorii: respingeri ideologice și proiect politic</i>	224
<i>Ideile politice ale lui Codreanu: Legiunea ca Școală</i>	262
12. Complexul organizațional al legionarismului	279
<i>Căpitanul și conducătorii legionari</i>	279
<i>Mediația între ideologie și masele politizate: Cuibul ca nouă Biserică</i>	285
13. Preluarea puterii: rezultat socio-politic al activității legionare	320
<i>Masificarea mișcării</i>	320
<i>Metoda: revoluție, alegeri, socializare politică</i>	322
<i>Sociogeografie militară și electorală: calculul „rentabilității militante” legionare</i>	328

Partea a VI-a

**LEGIUNE LA PUTERE? STATUL NAȚIONAL-LEGIONAR
SAU IMPOZIBILA DIARHIE SIMA-ANTONESCU
(SEPTEMBRIE 1940 – Ianuarie 1941)**

14. Improbabilă cămașă verde a generalului Antonescu: instalarea Statului național-legionar	361
15. Imposibila colaborare, în ciuda speriorității evreiești și a arbitrajului german	369
16., „Rebeliunea legionară”: eliminarea brutală a fasciștilor de către Antonescu, cu aprobarea lui Hitler	393

Partea a VII-a

**SUPĂRĂTOAREA MOȘTENIRE LEGIONARĂ ÎN TIMPUL
RĂZBOIULUI ȘI DUPĂ RĂZBOI: COLABORAREA
GERMANĂ, ANTISEMITISMUL GENOCIDAR
ȘI ANCRAJUL NAȚIONAL-POPULIST**

17. Legionarii repremati în România, refugiați în Germania: scosi pe tușă sau ținuți în rezervă?	401
18. Regimul Antonescu, sau autoritarismul antisemit dizolvat în înfrângerea germană	409
<i>1941-1943: naționalistul autoritar îmbătat de ideologia fascistă</i>	410
<i>1943-1944: militarul și trezirea din hipnoză</i>	424
19. Legionarismul de după Legiune, sau veșnică întoarcere a populismului palingenezic	432
<i>Recrutarea legionarilor de către CIA</i>	432
<i>Instrumentarea legionarilor în timpul perioadei național-comuniste și occidentalofile a lui Ceaușescu</i>	434
Concluzie. Aportul arhivelor sau teoriile confirmate?	438
Anexe	449
Surse și bibliografie	457
Indice de nume	473
Mulțumiri	480

Povestea luptei pentru putere trece, la fasciști, ca și la celealte formațiuni, prin compromisul între ideologie și cristalizarea în jurul personalității conducerii. Cum s-a încheiat fenomenul charismatic din jurul personalității lui Codreanu, ieșit în evidență din lotul candidaților la conducerea mișcării? O abordare exclusiv pe linia ideologiei insistă pe revelația divină, viața exemplară trăită potrivit valorilor etice, aura mistică pe care o degaja prezența sa, promisiunea răzbunării abuzurilor sistemului, propria sa convingere intimă de ființă aleasă, capacitatea sa de a defini scopurile de atins și, în sfârșit, recunoașterea sa de către societate¹.

În practica politică, cele trei pârghii de care se folosea în sinergie erau violența, opoziția subversivă față de putere și tentativa de a crea o organizație proprie. Astfel, violența antisemită îi asigura fidelitatea activă a tineretului studențesc și licean la oraș, ca și pe cea a tinerilor mentor locali care erau învățătorii naționaliști și preoții de țară. Pe de altă parte, această violență care putea să-i alieneze restul populației, lăsa loc victimizării și opoziției față de puterea instituită, atrăgând astfel aspirațiile păturilor largi, îndeosebi urbane, mai emancipate în raport cu puterea tradițională; poziționarea antisistem îi putea atrage simpatii și în rândul țărănimii. În fine, această largă mobilizare i-a permis să aibă un cuvânt de spus în rândul organizațiilor de extremă dreaptă și să întărească poziția aripii tinere a LANC condusă de Codreanu, în aşteptarea creării Legiunii Arhanghelului Mihail în 1927.

1.

Codreanu, un mediocru transfigurat de nostalgia belicoasă: cum se fabrică un conducător charismatic

„Orizontul de aşteptare” al societății în 1919 și un răspuns al tinerei generații

După Primul Război Mondial și prăbușirea marilor imperii, monarhia constituțională din România a beneficiat de circa zece ani pentru a-și găsi calea de inserare în modernizarea europeană, înainte de criza din 1929. Eufemistic vorbind, rezultatele au fost amestecate, deși ea a profitat de condiții internaționale nesperate și în ciuda faptului că și-a oferit mijloacele – teoretice, cel puțin – de progres în viața socio-economică și politică printr-o democrație liberală. Irumperea poporului în câmpul politic s-a efectuat grație emancipării electorale prin sufragiul universal, iar reforma agrară radicală trebuia să asigure bunăstarea unei populații greu încercate. Dacă România își dubla suprafața și populația – trecând de la 137.000 la 295.000 km² și de la 7,3 la peste 15 milioane de locuitori – greul tribut de aproape 340.000 de morți – plătit mai curând epidemiielor de holeră și gripei spaniole decât luptelor –, le amintea țăranilor-soldați de datorile pe care elitele conducerii le contractaseră în ceea ce-i privea. Ei se simțeau de acum sursa legitimității politice în țara lor. Mai trebuia însă găsit reprezentantul politic adecvat pentru a incarna aceste mase populare în sfârșit emancipate.

¹ Iordachi, *Charisma, Politics and Violence*, op. cit., p. 72-83.

Charisma nu ține, evident, de vreo calitate obiectivă și intrinsecă a subiectului asupra căruia se fixează fascinația populară, ci de capacitatea sa, genială de altfel, de a concentra asupra propriei persoane și de a manipula aspirațiile unei părți importante a societății la un moment dat. Analizele clasice ale lui Max Weber atribuie acest fenomen nevoii de a re-vrăji o lume golită de farmecul ei supranatural prin rationalismul științific și progresul tehnic². România nu corespunde direct unei asemenea analize în ce privește masele sale țărănești, care sufereau mai curând de pe urma inegalității structurilor proprietății agrare și a fărâmătării proprietăților ce-a urmat reformei agrare din 1921. Marii proprietari liber-schimbători ai Partidului Conservator, ca și cei național-liberali industriași și protecționisti profitau, în moduri diferite, desigur, de exploatarea unei țărănimii încă slab diferențiată pe un fond de sărăcie destul de generalizat. „Orizontul de aşteptare” al maselor susceptibile să răspundă chemării unui conducător charismatic, care ar fi vrăjit din nou, cu un discurs politic revoluționar și spiritualist, o lume considerată, normativ, ca prea mecanizată și materialistă, poate deci cu greu să se aplice unei țărănimii care folosește încă, în vechiul regat moldo-valah, plugul de lemn în locul celui metalic generalizat din secolul al XII-lea în Vestul european, și care suferă încă de pelagru și tuberculoză³. Utilizarea *mutatis mutandis* a lui Max Weber pentru aceste aspecte de exercițiu al unei puteri charismatice se lovește deci aici de două caracteristici ale conducătorului charismatic pe care Codreanu le cultiva totuși: un orizont de aşteptare cu o puternică componentă economică⁴ și importanța dominației tradiționale, monarhice și ecclaziastice.

În mediul urban, existau totuși categorii intelectuale în număr tot mai mare, sensibile la criza spirituală *fin de siècle* și critice la adresa filosofiei tradiționale care stătea la baza monarhiei constituționale.

² Max Weber, *L’Ethique protestante et l’esprit du capitalisme. Suivi d’un essai*, Paris, Librairie Plon, 1964, 341 p.

³ Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*, București, Universitas, 1999, 214 p., p. 94 s.

⁴ Max Weber, *Economie et Société*, t. I: *Les Catégories de la sociologie*, Paris, Pocket, 1995, 411 p., p. 324.

Aceasta se sprijinea, tot potrivit categoriilor weberiene, pe dominația birocratică a statului modern, tradițională în funcția regală și religioasă datorită supunerii Bisericii Ortodoxe autocefale față de puterea politică. Radicalizarea naționalistă a reacției împotriva occidentalizării prost asimilate a venit din partea mișcării conservatoare Junimea⁵. Această aripă Tânără a conservatorismului românesc, care critica „formele fără fond” ale structurilor liberalismului occidental artificial placate pe o Românie agrară, lipsită de burghezie și de cultura politică a discuției, promova un naționalism protecționist, xenofob și apropiat de popor, care l-a influențat puternic pe Tânărul Alexandru C. Cuza⁶.

Corneliu Zelea Codreanu, născut pe 13 septembrie 1899, pare să fi avut origini etnice străine, cu un tată profesor de germană în Huși, un mic oraș moldav, care s-ar fi numit inițial Iohan Zielinski, originar din Bucovina multietnică apropiată, și o mamă de origine bavareză, Eliza Brauner. Deși tatăl său a fost un activist naționalist pro-român apropiat de Alexandru C. Cuza, personalitatea Tânărului ține poate de această interogație neliniștită a naționaliștilor central-europeni asupra originilor lor etnice veritabile în sănul mozaicului etno-confesional regional⁷.

Experiența războiului a fost recuperată de generația sa cu atât mai multă frenzie, cu cât aceasta nu luptase și suferea din acest motiv. Demobilizarea spiritelor nu a fost imediată, iar în cele ale adolescenților români, regretul era încă și mai usturător, dat fiind că războiul fusese încoronat cu anexiuni avantajoase de care se puteau prevăla înaintașii lor. Iată amintirile lui Codreanu legate de formarea sa patriotică și de începutul războiului: „Făcusem cinci ani de liceul militar la Mănăstirea Dealului, la umbra capului lui Mihai Viteazul. [...] De altfel, educația militară de la Mănăstire mă va urmări toată viața. Ordinea, disciplina și ierarhia, turnate la o vîrstă fragedă în sângele meu, alături de sentimentul demnității

⁵ Zigu Ornea, *Junimismul*, Editura Pentru Literatură, 1966.

⁶ Florian și Petculescu, *Ideea care ucide*, op. cit. și Cristian Sandache, *Doctrina național-creștină în România*, București, Paideia Știință, 1997.

⁷ Bernard Michel, *Nations et nationalismes en Europe centrale, XIXe-XXe siècle*, Paris, Aubier, 1995, p. 9.

ostășești, vor forma un fir roșu de-a lungul întregii mele activități viitoare. [...] Nenorocul meu a fost mare, deoarece, neavând decât 17 ani, comandanțul regimentului a refuzat să mă primească voluntar.”⁸

Cultul politic consacrat voievodului Mihai Viteazul, care unificase provinciile românești episodic, la începutul secolului al XVII-lea, s-a combinat cu cultul Arhanghelului războinic Mihail. El își afla una dintre principalele manifestări în naționalismul militarist și elitist al Academiei militare de la mănăstirea Dealu, creată pe modelul școlii des Roches din Normandia, articulând naționalism conservator, religie și educație modernă de înalt nivel destinat unui public inter-clase⁹. Ea l-a găzduit între 1912 și 1916 pe Tânărul Codreanu, care s-ar fi impregnat acolo de acele tensiuni fertile între un amestec ideologic modernist și tradiționalist, o abordare socială cu bază largă de recrutare dar elitistă în educația sa, o combinație de ritualuri militare instituite de statul modern și religiozitate – precum adresarea cu termenii de „camarați” și „căpitani” între tinerii elevi și înaintașii lor, referința la „cuibul șoimilor” care era această Academie, cultul închinat Arhanghelului Mihail. Până și în apelativele sale, experiența militară s-a dovedit matricială pentru viitorul Căpitan legionar, care și-a continuat studiile la Școala de Infanterie de la Botoșani în 1917 și 1918.

Războiul a lăsat totuși o impresie amestecată. Binecunoscutul sentiment de inutilitate al generației romantice, obligată să supraliciteze pe spatele generației părinților victorioși, este exacerbat de blocarea dorinței de revansă, pentru că războiul fusese victorios, expansivismul exclus după enormele satisfacții teritoriale și imperialismul imposibil, România neavând forța de a dezechilibra regiunea. Toți acești factori, ca și prezența a numeroase minorități centrifuge și/ sau socialmente concurente, au determinat tineretul astfel format și exaltat să-și întoarcă dinatismul spre „dușmanul” din interior. Dincolo de figura tradițională a evreului, asupra căreia vom reveni, dușmanul desemnat și înaintașii, generația războiului, care avea legitimitatea conferită de victoria fructuoasă și carierele aferente.

⁸ Codreanu, *Pentru legionari*, op. cit., p. 10-11.

⁹ Iordachi, „God's chosen warriors...”, loc. cit., p. 329-338.

Ceea ce generația Tânără îi reproșează celei precedente este faptul că a făcut războiul în numele unor valori exterioare spiritualității românești – statul-națiune de tip francez, sufragiul universal și reforma agrară pentru a evita revoluția, ca în Rusia –, în vreme ce noua generație trebuie să se bată pentru motive mult mai profunde și să reprezinte altceva. Mircea Eliade, considerat liderul și teoreticianul acestei tinere „generații 1927”, a recunoscut-o însă mult înainte de convertirea sa legionară din 1936: „E un adevăr istoric faptul Renașterii spirituale a unui popor după o criză puternică. [...] Rodul cel dintâi al acestui fenomen – suntem noi.”¹⁰ Odată cu *Schimbarea la față a României*, Cioran își integrează abordarea Primului Război Mondial în reflecția asupra destinului minor al micii puteri românești. În capitolul intitulat „Război și revoluție”, el reia ideea războiului de agresiune ca singură experiență a vieții intense din partea marilor națiuni, pe care o opune absenței spiritului imperialist la români: „Atât timp cât un popor n-a purtat un război de agresiune, el nu există ca factor activ al istoriei.”¹¹ Codreanu ținea același discurs hobbesian revăzut de darwinismul social la congresul studențesc de la Brăila, în 1930: „Voiesc să spun că nu există în natură «pacea» pe care o cântă toți poeții și literații, nu există decât o singură realitate, mare, crudă, superbă: *răsboiul*.”¹²

Experiența matricială a războiului se regăsește în mimetismul viitoarei organizații fasciste. O enumerare a declarațiilor care asimilează armată și Legiune, ca și punctele de similitudine între Legiune și instituția militară ar fi fastidioasă, într-atât de mult a calchiat-o mișcarea pe aceasta din urmă. Inventarul à la Prévert – cumva decontextualizat aici... – a fost întocmit de Dana Beldiman, atât în aspectele sale ideologice, cât și în cele disciplinare și „stilistice”, dar și sociale, în termeni de impact al propagandei legionare asupra militarilor¹³. Ea pune astfel în evidență disciplina, respectul

¹⁰ Mircea Eliade, „O generație”, *Cuvântul studențesc* din 4 decembrie 1927, în Florian și Petculescu, *Ideea care ucide...*, op. cit., p. 186-188, aici p. 187.

¹¹ Cioran, *Schimbarea la față a României*, op. cit., p. 88.

¹² Codreanu, *Circulaři...*, op. cit., p. 9-10.

¹³ Dana Beldiman, *Armata și Mișcarea legionară, 1927-1947*, București, Institutul național pentru studiul totalitarismului, 2002, 272 p.

ierarhie, spiritul de sacrificiu, spiritul de trupă, mărturisirea de credință, drapelul, monarhia, credința ortodoxă, anticomunismul și structura organizațională printre acele elemente militare pe care Legiunea le vehicula în sănul societății civile în termeni ideologici și psihologici. În ce privește dimensiunea materială, vizuală, a inscrierii de către Legiune a memoriei de război în societatea anilor treizeci, găsim reluarea clasică a instrucției militare, a salutului, a uniformei și gradelor. Totuși, dacă educația militară și experiența de război au fost fundamentale în multe privințe – începând cu Codreanu –, să amintim că acest mimetism se exercita împotriva statului și nu poate fi asimilat cu definiția totodată paramilitară și centrată pe stat a fascismului, dată de Michael Mann.

Numeroasele organizații care se revendicau de la fascism înaintea creării LANC (1919-1923)

Tentația teleologică este puternică în această fază de decantare, cu riscul de a urma în mod artificial emergența stelei viitorului Căpitän Codreanu în detrimentul tuturor celorlați – numeroși – candidați și ai organizațiilor lor. Prin urmare este indispensabil să li se redea locul cuvenit diverșilor actori, descriind diferențele structurale și competiția între personalități și grupuscule până la începutul clarificării introduse prin crearea LANC în 1923, și mai ales prin aripa ei Tânără condusă de Codreanu.

Încă din 1919, structurile în care se ilustrează Codreanu se disting prin efort de comunicare, ton direct, control inițial asupra evenimentelor de actualitate pentru a aluneca apoi spre tematici mai generale. Pentru a ne convinge că prefascismul lui Codreanu nu este o reconstrucție *a posteriori*, e suficient să comparăm primele documente pe care le propune culegerea despre totalitarismul de dreapta în România. Statutul organizației Frăție de Cruce – înainte de preluarea ei de Codreanu – regroupează un anumit număr de elemente ideologice și organizaționale în mod evident prefasciste, cum ar fi scopul „educației naționale și morale a maselor largi ale poporului” într-un spirit de „armonie socială”, de „largă întindere a cultului istoric, artei și literaturii și a conștinței naționale”, de

eliminare a politicii de partid, de organizare a societăților de sport și de tir, ca și a organizațiilor feminine și de tineret, cu o conducere centralizată¹⁴.

În altceva constă diferența fundamentală dintre Frăția de Cruce și Garda Conștiinței Naționale, căreia Codreanu i s-a alăturat practic de la începuturile ei. Prima furnizează un text cu tonalitate juridică, înșirând articole și încheind cu semnăturile celor trei co-președinți ai ei. Pe scurt, e un text programatic plăticos. Or, iată primele fraze din apelul Gărzii Conștiinței Naționale: „Fraților, după ani de groaznice lupte, lumea sărbătorește pacea între neamuri. [...] Dar iată că din Răsărit se aud glasuri de ură care vădesc năzuința dușmanilor de a ne sfâșia prin învrajire și neînțelegeri între noi”¹⁵.

Urmarea acestui text mobilizator este ritmată de relansarea apelului către „frații meseriași și muncitori”, către „frații soldați” și către „frații țărani”, contracarând astfel propaganda bolșevică prin propriile sale mijloace populiste și unanimiste. Scopul explicit este anunțul că „în jurul nostru s-a format o gardă națională care veghează și care va lupta”: salvarea națiunii printr-o singură mișcare politică este astfel anunțată. Semnătura nu este nominală, e o lungă listă de organizații corporative și associative care dădeau impresia că reprezintă ansamblul societății. În aceeași zi, Garda publica articolul „Scopul nostru”, care desemna dușmanul în persoana străinilor care propagau revoluția¹⁶ în această Moldovă care fusese ocupată de armata țaristă aliată, inclusiv în momentul dizolvării ei revoluționare, antimilitariste și antimonarhice. Articolul atragea atenția asupra faptului că societatea civilă pe care se presupunea că o reprezenta Garda, conștientă de pericole, hotărâse să cheme „în ajutor păturile intelectuale”. Acest apel la salvatorul intelectual se înscrise în tradiția trezirii naționale a secolului al XIX-lea. Or, lumea intelectuală din Moldova acelei epoci însemna mai cu seamă Universitatea, în sănul căreia profesorul antisemit Cuza avea o influență considerabilă, în-

¹⁴ Scurtu și al., *op. cit.*, doc. nr. 1, p. 181-185.

¹⁵ Apel publicat în *Conștiința* la Iași pe 30 august 1919, *Ibidem*, doc. nr. 2, p. 186-188.

¹⁶ „Scopul nostru”, publicat în *Conștiința* din 30 august 1919, *Ibidem*, doc. nr. 3, p. 189-190.

deosebi asupra Tânărului Codreanu. Muncitorul Constantin Pancu, fondator al Partidului Socialist Național Creștin cu program populist relativ de stânga, se dădea astfel de la bun început deoparte în fața lui Codreanu. Dincolo de respingerea revoluției bolșevice, Garda s-a raliat în mod natural antisemitismului lor, inițial nuanțat¹⁷, la fel ca toate trăsăturile care urmau să se accentueze rapid după radicalizarea luptei sociale și etnice.

Iată cum își descrie Codreanu intrarea în politică, sub semnul urgenței: „Când m-am aruncat în cea dintâi luptă, n-am făcut-o în urma vreunui îndemn din partea cuiva. Nici în urma vreunei consfătuiri, a vreunei hotărâri prealabile cu executarea căreia aş fi fost eu însărcinat [...] N-aș putea să definesc cum am intrat în luptă. Poate ca un om care, mergând pe stradă cu grijile, nevoile și gândurile lui, surprins de focul care mistuiește o casă, își aruncă haina și sare în ajutorul celor cuprinși de flăcări.”¹⁸

Debutul lui Codreanu într-o organizație politică s-a efectuat deci la Iași, în 1919, într-o atmosferă de agitație revoluționară, în sănul Gărzii Conștiinței Naționale, apoi al Partidului Socialist Național Creștin al lui Pancu, una din trăsăturile acestuia fiind forța fizică de care făcea uz în „ciocnirile între cele două tabere, ciocniri inerente, săngeroase, erau aproape zilnice”¹⁹, care au durat până în primăvara lui 1920. Aceasta nu înseamnă neapărat un raport automat de la cauză la efect între pericolul comunist și nașterea fascismului românesc. Așa cum am remarcat și în alte cazuri de victorie a acestui tip de mișcare, ea nu survine imediat după manifestarea unui pericol comunist. Motivele sunt simple: categoriile socio-politice tradiționale sunt cele care dețin pârghiile puterii publice, care sunt în măsură să reacționeze, și nu formațiunile politice sau paramilitare recente, conduse de tineri necunoscuți sau de transfugii cunoscuți ai partidelor tradiționale. În cel mai bun caz, ele se pot încadra în rezistență generală sau pot organiza grupuri locale de impact confidențial, precum cel al liceenilor lui Codreanu în martie 1919, în Moldova.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. 4, p. 190-191.

¹⁸ Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 64.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

Ajuns în 1919 ca Tânăr student în Iași, capitala moldavă, Codreanu a regăsit efervescența întreținută de proximitatea evenimentelor din Rusia. Pe 9 februarie 1920 el a publicat un apel către „muncitorii care au trecut sub steagul cel roș al dușmanului”²⁰ pentru a-i face să se întoarcă în leagănul național, assimilându-i pe evrei și comuniști, pe un ton mobilizator cu nuanțe apocaliptice. Ironia a făcut ca studenții naționaliști să se pronunțe împotriva grevei studenților basarabeni de stânga în primăvara lui 1921. Or, mai puțin de doi ani mai târziu, prima fază a mobilizării prefasciste trebuia să se încheie cu o lungă grevă de un an începută în decembrie 1921, validând adoptarea acestor metode de protest de către studenții naționaliști.

În perioada imediat următoare, violențele au dus la exmatricularea lui Codreanu din Universitate, în iunie 1921, dar Cuza a continuat să-i atribuie diplome în sănul Facultății de Drept al cărei decan era. Prin urmare, importanța săncționării a fost limitată, iar violențele au reînceput în anul următor, în contextul discuțiilor din jurul noii Constituții, care acorda, între altele, cetățenie evreilor. Declanșatorul l-a constituit contestarea, de către ziarele de stânga, a menținerii lui Codreanu în Universitate, ceea ce a dus la incinerarea oficiosului Partidului Național Țărănesc, *Aurora*, și la trimiterea în judecată a lui Codreanu pentru violențele aferente verii 1922²¹. O a doua perioadă de acalmie de câteva luni a corespuns cu apariția jurnalului *Naționalul* la care colaborau Cuza și Codreanu și cu o călătorie a lui Codreanu la Berlin pentru un stagiu de studii, în realitate pentru „a studia organizarea acțiunii antisemite de către studențimea germană” și austriacă²². Aceasta i-a deschis calea către co-organizarea unei prime mișcări prefasciste românești.

²⁰ Codreanu, „Un cuvânt către muncitorii români care au trecut sub steagul cel roș al dușmanului”, *Conștiința* din 9 februarie 1920, Scurtu și al., *op. cit.*, doc. nr. 5, p. 192-197.

²¹ *Ibidem*, documentele 16 până la 19 din 18 mai 1922, 21 mai 1922, 15 iunie 1922 și 1 iulie 1922, p. 250-252.

²² Rapoarte ale Siguranței din 11 septembrie 1922, *Ibidem*, doc. nr. 21, p. 253-254 și din 7 și 17 noiembrie 1922, *Ibidem*, doc. nr. 24 și 25, p. 256-257; aici, doc. 24, p. 256.

Respectivă situația din România l-a rechemat la scurtă vreme în țară. La Cluj, sub impulsul lui Ion Moța, influențat mai curând de Acțiunea Franceză²³, o mișcare de protest împotriva prezenței studenților evrei a luat naștere la sfârșitul lui noiembrie 1922; guvernul și opoziția își pasau responsabilitatea manipulării ei și a unei politici a răului cel mai mare în contextul dezbatării asupra Constituției. S-a extins rapid la cele patru universități ale țării și a constituit soclul acțiunii omogene a tinerei generații naționaliste. Într-adevăr, Cuza a făcut imediat apel la încetarea violențelor²⁴, ceea ce nu i-a împiedicat pe tineri să continue. Întreaga generație veche căzuse de acord să dezamorseze această mișcare și să evite apariția unei opozitii tinere, radicale și autonome, căci discursul naționalist instituise școala în general și universitatea în special ca fier de lance al României noi. Inamovibilul ministru național-liberal al Instrucției, Constantin Angelescu, și-a exprimat clar neliniștile cu ocazia dezbatării în Adunare despre violențele antisemite²⁵. Și dacă mai era vreo urmă de îndoială, Ion Moța și-a asumat ridicarea problemei într-un articol din 22 decembrie, care inaugura mișcarea studențească susținând violența și neascultarea civilă prin exemplul lui Iisus care îi alungă pe zarafi din templu: „Departe de a greși, cerul e cu noi! [...] Cauza noastră e aşadar dreaptă și sfântă. Sfinte ne vor fi și sacrificiile”²⁶. Tânără generație se erija în unic și radical justițiar social și își aroga dreptul de a transgresă legile în numele unei morale superioare, fondată pe o transcendență ale cărei norme le impunea singură. Lupta sa mergea mult dincolo de revendicările studențești de ordin

socio-economic, care fuseseră de altfel în bună măsură satisfăcute de putere încă de la începutul mișcării – cu excepția acelui *numerus clausus* în universități.

Lui Codreanu i-a revenit misiunea de a furniza organizația destinată să primească acest dinamism. În ciuda afirmațiilor sale ulterioare, care minimalizau importanța călătoriei în Germania asupra concepției sale despre o mișcare structurată, documentele relatând plecarea sa îmbrăcaseră deja caracterul unei „călătorii de studiu” al organizațiilor naționaliste germane, în scopul unui transfer de model organizațional. La întoarcerea sa, svasticile au înflorit pentru a-i marca pe adeptații unei viitoare mișcări nenăscute încă, dar și pentru a strângă fonduri menite să-i asigure autonomia: „De asemenea, se observă că mulți tineri din oraș poartă ca ace de cravată insigne, semnul distinctiv al asociației antisemite. Aceste insigne ar fi fost aduse de către studentul Zelea Codreanu, care în timpul cât a stat la Berlin, în contact cu studenții germani naționaliști și antisemiti, a studiat organizarea lor, cu scopul de a forma și aici centre studențești, după modelul de acolo. Insignele se vând în scop de a spori fondul de propagandă antisemită etc.”²⁷

Chiar înainte de crearea LANC, exista la Iași, în mediile universitare, o Uniune Creștină de Apărare Națională, cu importanță doctrinară mai mult decât organizațională; membrii acesteia, determinați de Codreanu, sunt cei care au trecut la structurarea mișcării²⁸.

Crearea LANC, duminică 4 martie 1923, s-a făcut în Mitropolia din Iași, după slujbă, și a purtat marca recrutării sale în principal printre „subsemnații profesori și studenți ai celor patru Universități Iași, București, Cluj, Cernăuți”; după jurământul față de valorile tradiționale ale Bisericii și regelui, a urmat cel față de organizație: „Jurăm credință drapelului Ligii Apărării Naționale Creștine cu semnul svasticii care este simbolul străvechii noastre dăinuiri, a

²³ Florin Țurcanu, „La originile Gărzii de Fier, două scrisori ale lui Ion Moța către Charles Maurras”, în *Studia politica, Revista Română de Știință Politică*, vol. II, nr. 2, 2002, p. 539-544.

²⁴ „În jurul agitațiilor studențești din Iași”, *Viitorul* din 10 decembrie 1922, în Scurtu și al., *op. cit.*, doc. nr. 29, p. 261-262.

²⁵ *Ibidem*, p. 289.

²⁶ „Cauza noastră e justă în ordinea morală și servește progresul social”, *Dacia nouă* din 22 decembrie 1922, *Ibidem*, doc. nr. 31, p. 264-267.

²⁷ Raport al Inspectoratului General de Poliție și de Siguranță Chișinău din 20 februarie 1923, *Ibidem*, doc. nr. 36, p. 311. A se vedea și relatarea pe care o face cu ocazia interogatoriului său ce-a urmat proiectului de atentat din octombrie 1923 (doc. nr. 72 din 31 octombrie 1923).

²⁸ Nota Serviciului special de siguranță din 5 martie 1923, *Ibidem*, doc. nr. 38, p. 312-313.